

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

Filologie – Románské jazyky

Dizertační práce

-

Autoreferát

Pokračovatelé posesiv *suus* a *illorum* v románských jazycích
Continuators of the possessives *suus* and *illorum* in the Romance languages

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Praha 2019

Mgr. Jiří Jančík

Pokračovatelé posesiv *suus* a *illorum* v románských jazycích

Ve své práci jsme si stanovili za výzkumný cíl studium dvou konkrétních supletivních posesivních paradigmat, SUUS a ILLORUM, které latina poskytla v dědictví románským diasystémům k posesivní referenci spojené s 6. osobami. V rámcovém přístupu jsme se tedy pokusili uchopit veškeré změny v posesivní referenci, ke kterým na přechodu mezi latinským diasystémem a diasystémem románským došlo, a rovněž, ideálně, i způsoby, jakými se tak stalo.

Jinými slovy jsme se pokusili popsat a vysvětlit přechod od latinských SUUS (lat.) a ILLORUM (lat.) až po románská *seu* (gal., port.), *seu* (kat.), *suyo* (arag.), *su* (šp.), *suo* (it.), *sô* (furl.), [sɔ] (lad.), *so*, *si* (rét. jazyky), *sou* (sic.), *sui* (dalm.), *sév* (istrorum.) a *llur* (kat.), *lor* (okc.), *leur* (franc.), *lor* (frankoprov.), *loro* (it.), *lor* (furl.), *lur* (rét.), *lor* (rum.)¹.

Abychom jej co nejlépe a co nejpřesněji uchopili, snažili jsme se navrhnout takový rámec, který by k tomuto účelu skýtal dostatek parametrů, jež se dají systematicky sledovat, a který by našemu šetření poskytl nějaký x-rozměrný systém os, na němž bychom vše mohli dostatečně přesně analyzovat.

Přesně takový rámec se nám podařilo nalézt v popisu sémiologickém a sémiotickém, který nám metodologicky nabídl celkem osm parametrů, na základě nichž jsme mohli veškerý vývoj přesně sledovat. Pro tento rámec jsme vycházeli zejména z prací Posner – Robering – Sebeok (2004), Posner – Robering – Sebeok (2003), Nöth (2000), Posner – Robering – Sebeok (1998), Posner – Robering – Sebeok (1997), pro dílčí komentáře dále pak rovněž z prací Léon – Bhatt (2017), Čermák (2011), Čermák (2010), Martin – Ringham (2006), Šabršula (2005), Peregrin (2003), Peregrin (1999), Palek (1997), Greimas – Courtés (1993) a von Stechow (1991).

Pokud jsme se tedy rozhodli fungování u paradigmat nahlížet jako jejich sémiozi, disponovali jsme parametry popisu těmito: (1) formální aspekt, (2) obsahový aspekt, (3) reference, (4) extenze, (5) intenze, (6) diferenční hodnota, (7) paradigmatické vztahy, (8) syntagmatické vztahy.

¹ V tomto výčtu uvádíme na několika místech podobu posesiva v různých dialektech příslušného jazyka. Výčet pokračovatelů obou etymonů v románských jazycích zde uvedený není vyčerpávající, chtěli jsme pouze ilustrovat bohatost forem. Základní morfologie posesiv v románských jazycích je vyložena například v Ledgeway – Maiden (2016), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2008), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2006), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2003), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1996), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1994), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992a), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1992b), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1991), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1989), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1988), Bec (1971) a Bec (1970).

Formálním aspektem bylo vše, co se týkalo morfematických řetězců, jež tvořily alomorfe obou paradigm, obsahovým aspektem zase sémémy, které byly spjaty s jednotlivými alomorfy, a makrosémém, který byl spojen se SUUS a ILLORUM jako lemmaty. Referenci jsme zkoumali jako soubor podob odkazování (exoforická reference, endoforická reference, logoforická reference), do kterých jsou zapojeny jednotlivé alomorfy i lemmata jako celky. Parametry extenze, intenze a diferenční hodnota zase vyplývaly z distribucí, do nichž jednotlivé tvary vstupovaly. Paradigmatické a syntagmatické vztahy souvisely s popisem dalších paradigm – konkurenčních paradigm podílejících se na exponenci posesivity 6. osob i pouze významově a referenčně souvisejících paradigm osobních zájmen.

Obecně v celé své práci ukazujeme, že je třeba veškeré proměny sémioze SUUS a ILLORUM sledovat a napříč historickým vývojem průběžně vztahovat k proměnám sémioze celé řady dalších paradigm: (1) paradigm posesivních adjektiv, (2) paradigm posesivních zájmen, (3) paradigmatu osobních zájmen podmětových, (4) paradigmatu osobních zájmen předmětových nereflexivních, (5) paradigmatu osobních zájmen předmětových reflexivních, (6) paradigmatu demonstrativ, (7) paradigm nominálních², (8) paradigm determinantů a (9) paradigm determinačních adjektiv.

Sémiologický a sémiotický rámec ale skýtal mnohem více – uvědomili jsme si, že by nedostačovalo zkoumat pouze dvě izolované sémioze, dvou izolovaných znaků v jejich vývoji podle parametru čas. Aby byl popis přesný a co nejpřesněji dokázal postihnout povahu, závažnost, podstatu a podobu proměn, jimiž oba znaky, obě paradigmata, procházejí, bylo nutné zkoumat sémioze celkem tři – sémiozi samostatného znaku SUUS, sémiozi samostatného znaku ILLORUM a sémiozi jejich vzájemného systémového vztahu, to jest sémiozi jejich systémové opozice / konkurence – a tyto všechny tři v jejich vývoji podle parametru čas.

Podle zmíněných osmi parametrů jsme pojali i strukturaci své práce. Má dvě velké části, první popisující zmíněné tři sémioze v rámci latinského diasystému (cf. kapitola 1), druhou, která je sleduje v rámci diasystému protorománského a románském (cf. kapitola 2).

V první části jsme si vyložili šíři a povahu alomorfií (jejich signifikanty), jež je charakterizují, ukázali jsme, jak tato dynamická opozice distribucí SUUS a ILLORUM našla své místo v rámci celkové exponence klasicky latinské posesivity: obě paradigmata –

² Z nichž nás zajímají především singulárové a plurálové dativy a genitivy, pro kontext klasické / spisovné / písemné latinské gramatiky, a jejich pokračovatelé, často supletivní, předložková syntagmata, pro kontext vulgárně latinského úzu a románské gramatiky.

jako dynamická opozice si dělila posesivní referenci s dalšími sedmi velkými paradigmaty – (a) kongruence slovesa *habeo*, (b) kongruence dalších sloves posesivní predikace, (c) obrat NP_{Dat} *esse* a (d) obrat NP_{Gen} *esse* (e) NP_{Gen}, (f) tzv. přivlastňovací přídavné jméno a (g) nevalenční dativy.

Právě z tohoto fungování jako pouhé dva z osmi způsobů vyjadřování posesivity jsme ale ukázali, že právě vyplývá i jejich obsahová stránka, jejich význam: dělení si celé exponence s ostatními paradigmaty definuje diferenční hodnotu, jejich vlastní distribuce stanovují jejich extenzi a intenzi, opozice, do kterých vstupují sami za sebe či společně charakterizuje jejich signifikát a typ reference. Popsat jejich konkurenční paradigmatata pro tu kterou distribuční pozici popisuje paradigmatické a syntagmatické vztahy, do kterých vstupují.

Ukázali jsme, že některé aspekty opozice SUUS – ILLORUM nejsou než pozměněnou opozicí, do níž SUUS vstupovalo s EORUM. Systém opozic, v jehož rámci obě paradigmatata fungovala, je komplexní síť. ILLORUM bylo ve svých distribucích v opozici jak s HORUM a ISTOREM (opozice podle typu deixe/endofory), tak, společně s nimi, s EORUM (opozice podle demonstrativní příznakovosti). SUUS stálo v opozici s IPSE a IDEM (jako konkurenční paradigmatata identitní referenciality/přivlastňování témuž referentovi) a, společně s nimi, v opozici s EORUM (ve vztahu k parametru reflexivita) a HORUM, ISTOREM a ILLORUM (ve vztahu k parametru reflexivita).

SUUS i ILLORUM ve své sémiozi některé charakteriky sdílela – fungovala jako endoforika a logoforika, byla supletivními řešeními defektnosti exponence gramatických osob latinského systému, každé jinou měrou, to je pravda, ale přesto. Tím se vysvětluje i napojení obou na paradigmatata osobních zájmen, SE a ILLE. Sama byla defektní.

Jak vyplývá z našich pozorování, patřila obě paradigmatata do mnohem komplexnějšího pojetí referenciality: pokud sledujeme šíři, kterou má nejen reflexivnost, ale i endofora paradigmatu ILLORUM³ v klasické latině, to jest šíři jevu široce přesahujícího hranice věty, přiřadí se mezi veliké interfrastické jevy takové, jako prolepse (*prolepsis*), referencialita tzv. *resumptive pronouns*, referencialita tzv. *pronomen abundans*, referencialita tzv. *pronomen coniunctum* a podobně. Obě lemmata, SUUS i ILLORUM, jsou v latině užívána vlastně jako logoforika.

Hlavním rysem sémioze jejich vzájemného systémového vztahu byla opozice reflexivní reference, a z ní vyplývala i komplexní distribuční pravidla, jež stanovovala pozice, v nichž se

³ Vlastně endofora nesená paradigmatem ILLE celým.

mohla obě objevovat. Tato pravidla byla komplexní příliš a nebyla zcela bezkonfliktní, což jakožto distribuční konstelace bylo jedním ze zdrojů dynamiky dalších proměn sémioze obou. Dalšími zdroji dynamiky jejich vývoje byl vulgárně latinský a pozdně latinský ústup některých konkurenčních paradigmat, jejich přeskupování, pádový synkretismus a kolaps pádového systému.

V další části (cf. kapitola 1.3) se naše pozornost obrací k varietě, která ve vztahu k sémiozím obou paradigmat byla kontextem některých velkých proměn. Zamýšlíme se nad varietou vulgární latina a hledáme její identifikaci v rámci variacionistické lingvistiky. Postupně vyhodnocujeme hypotézy vulgární latiny jako a) diachronní, b) diatopické, c) diastratické, d) diafazické, e) diamezické a f) diaikanotické (diahikanotické)⁴ variety.

V druhé části, části protorománské a románské, jsme nejprve vyložili novou podobu signifikantů obou paradigmat v rámci dílčích areálových popisů pokračovatelů SUUS a ILLORUM a ukázali jsme, jak výraznou redukcí a alterací morfematického řetězce mohly tvary paradigmat zaznamenat, na jedné straně, a jak velikou alomorfií nových tvarů se jejich paradigmatiky následkem veliké fragmentarizace území vyznačovaly, na straně druhé.

Areálově jsme rozdělili popis sémioze obou paradigmat v Románii na Oil-Gallorománii (cf. kapitola 2.1.1), Frankoprovensálskou Gallorománii (cf. kapitola 2.1.2), Oc-Gallorománii (cf. kapitola 2.1.3), Katalánskou, aragonskou, navarskou, riojánskou, asturskou a leónskou Iberorománii (cf. kapitola 2.1.4), Galicijsko-portugalskou a kastilskou Iberorománii (cf. kapitola 2.1.5), Severní Itolorománii (cf. kapitola 2.1.6), Jižní a střední Itolorománii (cf. kapitola 2.1.7), Rétorománii (cf. kapitola 2.1.8) a Balkanorománii (cf. kapitola 2.1.9). Při jejich charakterizaci vycházíme z autorů Ledgeway – Maiden (2016), Klump – Kramer – Willems (2014), Dessì Schmid – Hafner – Heinemann (2011), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2008), Bossong (2008), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2006), Ernst – Gleßgen – Schmitt – Schweickard (2003), Sánchez-Miret (2001a), Sánchez-Miret (2001b), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1998), Harris – Vincent (1997), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1996), Holtus – Metzeltin – Schmitt (1995) a Posner – Green (1980),

Ukázali jsme, jak dynamická opozice obou paradigmat vstupuje do zcela nových distribučních logik a do zcela nových sítí opozic. Původní typ jejich opozice – opozice ve vztahu k parametru reflexivnosti – v prostoru Románie zachován nezůstal nikde, byl

⁴ Termín *diaikanotický* (*diahikanotický*), jež odvozujeme od starořeckých slov *ikavós* (*schopný, kompetentní*) a *ikavóτης* (*schopnost, kompetence*), zavádíme jako neologismus pro jazykové útvary definované jako variety odrážející, obecněji, různou *jazykovou kompetenci* ve významu, v jakém ji definují generativisté v tradici začínající od Chomského (1965) (cf. Turbová, 1988), či, přesněji, různou *komunikační / komunikativní kompetenci* tak, jak ji vymezují například Hymes (1966), Hymes (2001), Canale – Swain (1980) a Průcha (2010: 125).

redefinován. Tato redefinice se lišila areál od areálu tak, jak jsme v kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 vyložili.

Jevem, který jsme v protorománské a románské fázi vývoje pozorovali obzvlášť pozorně, byla gramatikalizace obou lemmat.

Proces gramatikalizace s proměnou morfematiky signifikantů i s proměnou sémému signifikátů. V kapitolách 2.2 a 2.3.1 jsme o redukcích a alteracích jak morfematického řetězce, tak řetězce sémického mluvili konkrétně. V kapitole 2.3.2 jsme spojili komentáře autorů, již komentovali gramatikalizaci a desémantizaci lexémů pro exponence posesivity 6. osob v latinském či románském diasystému – Togeby (1968), Van Peteghem (2012), Politzer (1952), Loporcaro (2002), Pato (2010), Egerland (2002), Inglese (2002), Bourciez (1946), Tobler (1906), Sapota – Sosnowski (2008), Mourin (1981), Ledgeway – Maiden, (2016), Mari (2016), Stotz (1998: 131) – autorů, již vyložili gramatikalizaci a desémantizaci obecně – například Hopper – Traugott (2003) a Heine – Kuteva (2002), Melčuk (1993: 113-116, 157-164, 172-186, 225-234) – a výklad Christiana Lehmana⁵ s pozorovanými tendencemi románských diasystémů.

Na přechodu mezi latinským a románským diasystémem jsme viděli nejprve vývoj lemmatu ILLORUM⁶, na nějž při tématu gramatikalizace pomýšlí lingvisté nejprve. Viděli jsme nejprve proměny jeho morfematického řetězce. Pokud bychom zde vyobrazili maximální proměny, dostali bychom se od morfematického řetězce *illorum* (lat.) k *lò* či *lâ* (frankoprov.) či *lo'* (ital.), až na těchto extrémních příkladech bychom mohli identifikovat naplnění morfonologické redukce exponentu až do fáze klitika⁷, jež na své modelové škále definovali Hopper – Traugott (2003): content word > grammatical word > clitic > inflectional affix.

Samozřejmě musí jít realizace jednotlivých stupňů gramatikalizační škály ruku v ruce s desémantizací. U *illorum* jsme v průběhu staletí ze sémému ztratili některé lexikální sémy i některé morfologické sémy. Ztratili jsme například sém demonstrativnosti (ILLE bylo demonstrativum), sém logoforického odkazování, sém rodovosti posesora (neutralizace opozice *illorum* – *illarum*), sém nereflexivnosti, sémy latinských genitivů⁸.

⁵ Lehmann, Ch. *Meaning generalization and desemantization* [online]. [Cit. 10.8.2017]. Dostupné z: <https://www.christianlehmann.eu/termini/index.html?https://www.christianlehmann.eu/termini/desemantization.html>

⁶ Detailněji jsou oba popisy – popis změny signifikantu i popis změny signifikátu popsány v kapitolách 2.2 a 2.3.1.

⁷ Naprostá většina pokračovatelů posesivního ILLORUM se kvůli svému morfematickému řetězci, který může být dvouslabičný a přízvučný – například LORO v italském diasystému.

⁸ Latinský genitiv měl celou řadu stereotypizovaných významů, existovala dokonce jejich typologie.

Původní latinská povaha *illorum* byla v rámci románských diasystémů redukována i tím, že v některých z nich byly do morfematického řetězce zapojeny formanty nesoucí sém rodovosti, morfologického čísla – *leur* -> *leurs*, *llur* -> *llurs*, *loro* -> *lora*, *lori*.

Redukcí morfematického řetězce došlo také k jisté ztrátě autonomie prozodické, a tím pokles možných distribučních pozic, kde by se v rámci promluv mohly exponenty objevovat, což je připočteno k procesům postupné ztráty autonomie lexému *illorum*, ve většině variet, v nichž se *ILLORUM* vyskytuje, se i tímto více přiblíží distribucím ostatních členů paradigmatu posesiv a tím i oním členům samotným. I toto je způsob, jakým jazyk homogeneizuje svá původně supletivně dořešená/doplňená defektivní paradigmata.

Vývoj lemmatu *SUUS* představoval v některých varietách také výraznou redukci či alteraci morfematického řetězce: od *suum* se tak dostáváme třeba k pouhému *s'* (*còrso*). Morfematickou redukcí se i *suus* dostává do stavu prozodické nesamostatnosti, a tím se vzdaluje od svého latinského statusu lexému. Pokud jde o ztrátu sémů ze sémému, tak zaznamenáváme ztrátu sému reflexivnosti, v některých diasystémech i plurálovou referenci, sém logoforického odkazování, kongruenční sém rodovosti přivlastňovaného referentu. Možná ale největší změny statusu doznalo paradigma *SUUS* v portugalské varietě. Existuje zde užití, kde došlo k odebrání nejspíše i sému vlastnění⁹. Jedná se o užití typu *seu ladrão!*, *seu mentiroso!*, *seu porco!*, *seu sacana!*, *seu tolo!*¹⁰ v nichž jakoby posesivum fungovalo jako exponent vokativu následující nominální fráze tak, jako v románských jazycích fungují *ó* (například v portugalském diasystému *ó mãe!*, *ó professor!*) či *ô* (například ve francouzském diasystému *ô mère !*).

Vraťme se ještě k Togebyho (1968: 66-67) hypotéze, že nejprve se do těch variet, kde *LORO* nebylo autochtonní, dostalo ne posesivní *LORO*, ale předmětové *LORO* nepřímého předmětu (nebo tedy spíše synkretický tvar genitivu-dativu). Musela by zůstat nějaká svědectví, pokud by tato hypotéza byla pravdivá. Viděli jsme, že jazyk se svá paradigmata, jež kvůli defektnosti musel dotvořit supletivně, snaží optimalizovat, homogeneizovat: proto bylo například morfematicky do morfematického řetězce doplněno několik formantů *lori* protože *miei*, *lora* protože *tua* a podobně.

Podíváme-li se na jazyk a jeho vývoj touto Togebyho optikou, nalézáme například dvě série tvarů, či spíše specifických distribucí, které by svědectvím mohla být. Rohlf's (1949, 163-164): například poukazuje na starý úzus písemného jazyka, kde mohly být užívány *lui* a *lei* – stejně jako je užíváno *loro* – jako posesiva, bez předložky a prenominálně: *il lui padre*,

⁹ Či možná bylo „patřící N“ nahrazeno sémem „N“, protože jistá reference tam zachována je.

¹⁰ Tyto výrazy fungují jako anglický model *you bastard!*

la lei bellezza, il lei amore, il lei marito (Straparola da Caravaggio)¹¹ či jako bezpředložkového genitivu i dativu nepřímého předmětu (například u Dante Alighieriho). Rohlfs (1949, 164) dokumentuje rovněž reakci jazyka opačnou. Uvádí příklady, kdy se novější jazyk snaží zavést předložku *di* DI. Takto to konstatujeme například u Vittoria Alfieriho, Alessandra Verriho a Pietra Verriho a dalších: *il di lei marito, la di lui moglie, la di loro casa*. Toto se dočítáme i ve slovníku Treccani v hesle LORO: *il di loro padre* („nell’uso burocratico, ormai disus.“). Stejně tak Treccani uvádí *il di lui padre, i di lui parenti* („nell’uso burocratico forme pedantesche, ormai disus.“).

Ač se jednotlivé areály Románie ve vztahu k redefinici systémové opozice SUUS – ILLORUM zachovaly každý různými způsoby a mohlo by se jevit, že se jedná o neorganickou divergenci, jsme se ve svém textu pokusili v této jinakosti a zdánlivě divergentním vývoji hledat nějakou pravidelnost, hledat nějakou logiku, nějaké filiace mezi jednotlivými areály.

V kapitolách 2.1.1 – 2.1.9 se po celé Románii pokoušíme stanovit průběh izoglos (izolex / izosyntax) posesivity 6. osob a popsat jejich vývoj v čase. Mezi jednotlivými areály se pak pokoušíme nalézt nějakou souvislost pro průběhy těchto izoglos, jejich interareálové napojení.

V tomto smyslu jsme na několika místech práce pojmenovali některé tendence, stanovili některé logiky exportu jazykových modelů a jazykových inovací a pokusili se nastínit směry šíření či naopak směry ústupu jednotlivých exponencí lokálních. Takto jsme zmínili například (cf. kapitola 2.1.5) vliv kulturní prestiže jazykové varianty trubadúrské oc-varianty, reprodukovali diskusi (cf. kapitola 2.1.7) ohledně vlivu oil-gallorománského diasystému, severního italománského diasystému či variet kraje Toscana na exponence posesivity 6. osob v celé Italománii. Ve vývoji jazykových modelů Iberorománie (cf. kapitola 2.1.5), Oc-Gallorománie (cf. kapitola 2.1.5 a 2.1.7), Italománie (cf. 2.1.7) a na linii Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie jsme vyložili možný vliv demografických, politických, kulturních a náboženských událostí a velikých jevů, které měly dopad i na jazykovou situaci – arabská okupace Iberského poloostrova (VIII. století) a Reconquista (VIII. – XV. století), znovuosídlování znovudobytých míst Iberského poloostrova (VIII. – XV. století), cirkulace arabské a židovské populace, křížová válka v Oc-Gallorománii (XIII. století), normanské demografické projekty v jižní Italománii (XI. a XII. století), cirkulace jazykových modelů prestižních literárních kultur – trubadúrské poiesis

¹¹ Tak, jako nalézáme *le cui ultime tracce*, či – ve středověkém oil – *le altrui cose*.

z Oc-Gallorománie (XIII. – XIV. století), Sicilská básnická škola, Dolce Stil Novo – cirkulace dalších prestižních modelů – notariáty a písaři a podobně.

Protože je otázka, zda se v případě existence pokračovatelů ILLORUM v Italománii a ve středověké Iberorománii jedná o ILLORUM vzniklé polygenezí či monogenezí inovací v rámci Románie, chtěli bychom zde připomenout obě diskuze.

(A) Nejprve diskuse o původu LORO v jižní a střední Italománii.

Italománie se nalézá v samém středu Románie, je kombinací dvou kontextů – kontextu tradice latinského diasystému v samotném jeho středu a kontextu křížovky exportů inovací a cirkulace jazykových modelů z jednotlivých částí Románie¹².

Loporcaro (2002) v tomto smyslu velice dobře poukázal na to, jak komplexní otázkou určení původu jednotlivých jazykových inovací a jazykových modelů, jež v italském diasystému nalézáme, bude. Ve svém textu vyložil, že si na začátku identifikace původu všech pokračovatelů latinských SUUS a ILLORUM, jež v diasystémech¹³ Italománie konstatujeme, musíme položit celkem dvě naprosto klíčové otázky, které správně nasměrují náš výzkum.

První otázkou, již explicitně formuluje, je, zda se v tom konkrétním případě jedná o exponent / distribuci / úzus, který je přímým pokračováním exponentu / distribuce / úzu latinských¹⁴, či o exponent / distribuci / úzus nové, románské¹⁵. Druhou otázkou je pak, jaký je přesně etymon zkoumaného exponentu: pokud je pro nás hlavním zdrojem informací o původu románského exponentu rekonstrukce vývoje od morfematického řetězce latinského etymonu k morfematickému řetězci románského výsledku, potom je stanovení přesného

¹² Nalézt odpovědi k otázce původu exponentů posesivity 6. osob v italském diasystému tak znamená nalézt velice důležitý díl *puzzle* tras exportů / importů jazykových inovací a jazykových modelů v rámci celé Románie, rekonstruovat důležitou část sítě románských filiací jednotlivých supletivních řešení.

¹³ Z logiky, v jaké jsme rozdělili areál Italománie na dvě části – severní Italománii (cf. kapitola 2.1.6) a Italománii jižní a střední (cf. aktuální kapitola) – a z jazykových popisů obou vyplývá, že během staletí, než se dovršilo ustanovení jediné celoitalské koiné, současné standartní variety (jediného) italského diasystému, existovalo v různých staletích několik samostatných, makroareálových diasystémů (s jistou formou lokální koiné či alespoň vykazující tendence interregionální / supraregionální koineizace – například *lingua padanese* / *koinè padana* / *koinè alto-italiana*, *koinè franco-italiana*, *koinè meridionale*, *koinè isolana* (areál Sicília) či některé *koinè di tipo cancelleresco* cf. například Ellena (2011), Coluccia (2010), Coluccia (2008), Vårvaro (2004), Sanga (1995), Sanga (1990)).

¹⁴ To jest spadající do nepřerušené tradice, do kontinuity vývoje od latinského diasystému do diasystému románského.

¹⁵ *Nové* je myšleno ve vztahu pouze k dané konkrétní zóně, to znamená, může se jednat o exponent / distribuci / úzus zůstávající v kontinuitě vývoje od latinského diasystému do diasystému románského v nějaké jiné části Románie, které byly přeneseny / exportovány do části jiné.

etymonu klíčové. Pro paradigmata LORO Loporcaro předkládá celkem čtyři možné etymony: ILLŌRUM, *ILLŌRO, *ILLŌRU(M) a *ILLŪRUM¹⁶.

Jak vyplývá z kombinace obou otázek, jsou možnými výsledky tohoto rozboru identifikace dvě: dané exponent / distribuce / úzus jsou identifikovány buď jako původní, to znamená pokračující situaci latinského diasystému, či jako nepůvodní, tedy jako románská inovace. V druhém případě se dostáváme k otázce zdrojové variety. Jak vyložíme v následujícím textu, byly pro paradigma LORO v areálu Italománie formulovány celkem tři velké hypotézy: (a) původ gallorománský, (b) původ severoitalský a (c) původ ve spisovném / písemném / literárním jazyce Italománie. Tyto tři hypotézy ovšem popisují původ bezprostřední, není tak tedy možno neuvažovat rovněž jejich kombinace: (A) LORO pocházející ze spisovného / písemného / literárního jazyka, do něž se dostalo z Gallorománie, či (B) LORO pocházející ze severoitalského úzu, do něž se dostalo z Gallorománie.

Kontinuitu vývoje od latinského posesivního paradigmatu ILLORUM k italománským posesivním paradigmátům LORO zpochybňují ve svých textech například Loporcaro (2002) a Togeby (1968).

Na možný cizí¹⁷ původ paradigmat LORO poukázal ve své syntéze Loporcaro (2002: 60). Před ním tak učinili již například Rohlfs (1949), Politzer (1952), Väänänen (1981), Maiden (1995), De Dardel (1999), Hamplová (2002) a po něm například Pato (2010).

(a) Hypotézu gallorománského či severoitalského původu formuloval Rohlfs (1949: 147)¹⁸, přijali ji Politzer (1952: 66), Väänänen (1981: 124), Maiden (1995: 113), Dardel (1999: 43) Pato (2010: 16)¹⁹. Lingvisté, kteří se svými analýzami staví proti gallorománskému původu, jsou například Coromines i Vigneaux (1956), Ernst (1970), Tekavčić (1972: II), Loporcaro (2002) a Coba Femenia (2005).

(b) Lingvisty, již zastávali hypotézu úzu variet severní Italománie jako možného zdroje inovace LORO v jiných areálech Italománie, jsme zmínili již výše – Rohlfs (1949), De Dardel (1999). K lingvistům, jež ji vnímají jako jednu z možných, nikoliv však nezbytně hlavní, patří například Tekavčić (1972: II, 182-183).

¹⁶ Příkladem rozdílů identifikací původu v závislosti na identifikaci etymonu je například aplikovatelnost vokalické harmonizace / vokalická harmonie, metafonie: jen u některých ze zmíněných etymonů je možné použít při hledání původu, při rekonstrukci jednotlivých fází vývoje, metafonii.

¹⁷ *Cizi a priori* ve smyslu *pocházející z oblasti mimo areál Italománie*.

¹⁸ V pozdější, italské, edici – Rohlfs (1966-1969: § 427): *Il loro usato dall'odierna lingua scolastica per la terza persona del plurale par dovuto ad influssi venuti di Francia o dal Settentrione*.

¹⁹ Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1966-1969: II, 122-124).

(c) Poslední hypotézou je původ ve spisovném / písemném / literárním jazyce, odvozeném z jedné z variet mikrodiasystému toscano²⁰, jenž se v Italománii vyvinul v historických fázích a z nějž se do variet ostatních šířily jazykové inovace a jazykové modely. Autory, kteří jej postulují v absolutní platnosti, jsou například Rohlf s (1949) a Togeby (1968). Jiní lingvisté, například Loporcaro (2002), uvažují import jazykových inovací pouze pro některé ze všech existujících paradigmat LORO²¹.

Rohlf s (1949: 149)²² se vyjadřuje konkrétně o jižní Italománii. Rovněž Togeby (1968: 68)²³ své pozorování formuluje pro jižní Italománii. Loporcaro (2002) celkem ve dvou pasážích explicitně odmítá absolutní formulaci a absolutní platnost Rohlfsova modelu.

(B) Nyní diskuse o původu LUR ve středověké Iberorománii.

Na území Iberorománie zaznamenáváme ve středověku exponenty *lur*, *lur*, *lures*, *lures* nalzáme také (cf. například Martínez Alcalde, 1996, Kratschmer – Metzeltin, 1995, 579-580 a Menéndez Pidal, 1986, 345-347). Nalzáme je, v nepříliš hojných výskytech, například v židovských dokumentech XIII. století či i v dalších *textos aljamiados*²⁴, sepsaných v arabském písmu, v některých raných textech, *lures* se objevuje v *Glosas Silenses*, různé okurence paradigmatu LUR se objevují v textech státního kancléřství z doby Alfonse VII. Kastilského (1126-1157), také ve středověkém judeoespaňol na severu Kastilie (cf. Martínez Alcalde, 1996), v mluvě obce Soria (Menéndez Pidal, 1986, 345-347), objevují se i ve *Fuero de Avilés* (1085, ms. 1155), ve *Fuero de Sepúlveda* (1076) vydaném Alfonsem VI. Kastilským.

To vše jsou fakta. Je však nutno se podívat na jejich dobový kontext a jejich vysvětlení. V případě židovských dokumentů XIII. století se podle Kratschmera – Metzeltina (1995: 579-580) pravděpodobně jedná o výpůjčku z aragonštiny. Přítomnost okurencí paradigmatu LUR v raných textech interpretuje Menéndez Pidal (1986) jako jasný riojánský vliv, v *Glosas Silenses* konstatujeme výraznou přítomnost rysů „riojánských“ podle Menéndeze Pidala (1986: 347) či „riojánských nebo navarských“ podle Cano Aguilara (1992: 141-143) a úzus

²⁰ Úzus této prestižní variety se postupně rozšiřuje do jednotlivých areálů Italománie v rámci procesu, jež označujeme *toscanizzazione*.

²¹ To jest z paradigmatu ILLORUM₁ a množiny paradigmat ILLORUM₂.

²² V pozdější, italské, edici – Rohlf s (1966-1969: § 429): *L'uso della forma 'loro' (cal. luoru, luc. e tarant. lorə) è nell'Italia meridionale circoscritto ad alcune zone, e proviene dalla lingua letteraria. L'espressione indigena è 'suo' o 'di quelli', per esempio abruzzese lu pajesə sé 'il loro paese', calabrese a casa de chilli 'la loro casa'.*

²³ Ve svém textu odkazuje konkrétně k Rohlfsovi (1950b: § 429).

²⁴ Cf. například Cennarne (2016), Glick (2005), Galmés de Fuentes (1996), Lüdtke (1996: 201-508), Galmés de Fuentes (1995), Ferrando Frutos (1995), López-Morillas (1994), Galmés de Fuentes (1983), Galmés de Fuentes (1975b), Galmés de Fuentes (1975a), Kontzi (1974b), Kontzi (1974a), Klenk (1974) a Gil – Ribera – Sanchez (1888).

textů státního kancléřství z doby Alfonse VII. Kastilského je podle Menéndeze Pidala (1986) svědectvím o výrazném aragonském vlivu v Kastilii a Leonu. Jazykové společenství variety judeoespañol na severu Kastilie je tvořeno i kolonií navaroaragonských Židů, kteří zřejmě byli zdrojem navaroaragonských rysů importovaných do jazyka části Kastilie. V něm se ještě projevil i výrazný navarský vliv za vlády krále Sancha III. Navarského (1004-1035) (cf. Martínez Alcalde, 1996). I *textos aljamiados* sepsané v arabském písmu v řadě případů vykazují aragonský vliv. Pokud jde o obci Soria, je pravděpodobné, že v její tehdejší varietě bylo spousta aragonesizmů, neboť byla osídlena v roce 1119 za vlády Alfonse I. Aragonského (1104-1134). *Lures ve Fuero de Avilés* je podle Lapesy (1948) bezpochyby původem z oc-diasystému. *Fuero de Sepúlveda* bylo sice vydáno Alfonsem VI. Kastilským, ale text jeho potvrzení je od Alfonse VII (1126-1157).

Pokud bychom v rámci areálu Iberorománie měli pro období X. – XIV. století vymezit směr a podobu exportace ILLORUM, definovali bychom pro jejich přesný popis linii Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie jako linii, podél níž k šíření inovace ILLORUM došlo. Stanovení směru šíření předpokládá identifikaci zdroje (zdrojového diasystému) a logiky šíření, geografické i jazykové.

Ohledně zdroje se nalzáme ve velice těžké situaci: jak jsme vyložili výše, v kapitole 2.1.4 a v rámci aktuální kapitoly, ve všech diasystémech Iberorománie, v nichž se pokračovatelé ILLORUM objevili, v jejich distribucích velice záhy zaznamenáváme váhání a záměny, spontánní užívání je spojeno s relativně krátkými obdobími a existují i četné názory o jejich respektivních nepůvodnostech v jednotlivých diasystémech. Vše je ztíženo faktem, že ve středověku bylo Středomoří místem cirkulace myšlenek, textů, skripturárních tradic a jejich nositelů. Tyto cirkulace tedy přinášely i různé jazykové modely, které mohly být inspirací pro úzy domácí, v rámci Iberorománie. Ohledně námi zmíněné linie vyvstávají další otázky: (a) Byly dobře stanoveny krajní body – Oc-Gallorománie a Kastilie? (b) Jak se vůči této linii má galicijsko-portugalský diasystém? (c) Existuje ve středověku i nějaká linie Oc-Gallorománie (– Asturie? – Leon?) – království Galicie, portugalská hrabství? (d) Nepatří Kastilie spíše na tuto druhou linii? Jako její koncový bod? (e) Není Kastilie koncovým bodem obou linií?

Vraťme se nyní k nositelům jazykových úzů a inovací v logice této středověké cirkulace. Jsou jimi jednak trubadúři, pokud jde o cirkulaci jazykových modelů mezi varietami s vysokou kulturní, literární a jazykovou prestiží a varietami jejich obdivovatelů a imitátorů, jednak písaři a notáři, pokud jde o cirkulaci skripturální tradice notářství a státního kancléřství, jednak studenti středověkých univerzit, kteří si s sebou přinášejí zpět do domova

také jisté jazykové inspirace a vzácné knihy, ze kterých se v univerzitních městech učili, a v neposlední řadě se přesouvají i celé početné komunity mluvčích jiných diasystémů, kteří si s sebou přinášejí jazykové modely rovněž – jedná se zejména o dvě skupiny: *francos*, to jest obyvatelé Gallorománie, zejména Oc-Gallorománie, a židovské komunity.

V té části středověku, které zde věnujeme pozornost, se kromě klasických cirkulací již několikasetletých, připojují kontexty další, které musíme vzít v potaz. Kromě cirkulací spojených s trasami velkých náboženských poutí směřujících na Iberský poloostrov, jsou to především velké socio-demograficko-politické proměny areálů jednotlivých diasystému Iberorománie v souvislosti jednak s Reconquistou a jednak s přeskupováním feudálních útvarů Iberského poloostrova mezi jednotlivými velkými křesťanskými královstvími.

Pokud jde o trubadúry a jejich literární produkci, existovala mezi Oc-Gallorománii a Iberským poloostrovem logika výměny korespondence, vzájemných návštěv a tvůrčích pobytů, vyměňování textů, vztah učitelů / modelů a žáků / imitátorů²⁵, zrodila se celá řada trubadúrů iberských, ať již králů-básníků – například Alfons X. Kastilský (1221-1284), Theobald I. Navarský (1201-1253) a Dinis I. Portugalský (1261-1325) – či místních trubadúrů – například Guillem de Cabestany²⁶ (1162?-1212?), Ramon Vidal de Besalú (rané XIII. století) či Jofre de Foixa (XIII. století)²⁷ – nebo gramatiků Jofre de Foixa (cf. Beltrán – Martínez Romero – Capdevila, 2014, Léglu, 2010, López-Aydillo, 2008, Beltrán – Simó – Roig, 2006, Stasyk, 2006, Haines, 2004, Viejo Fernández, 2004, Akehurst – Davis, 1995, Paterson, 1993, de Riquer, 1972, Bělič, 1964, del Río, 1963, de Montoliu, 1957, López-Aydillo, 1923, Balaguer, 1878, Milá y Fontanals, 1861). Exportace literárních a jazykových modelů se děla dvěma cestami – přímou (Oc-Gallorománie – Katalánsko, Aragon, Navarra (– Asturie – Leon)) a nepřímou (Oc-Gallorománie – království Galicie, portugalská hrabství / Portugalské království). Kastilie byla nejspíš napojena na obě dvě.

Pro katalánsko-aragonsko-navarskou část exportací bylo specifické to, že geografická blízkost, transpyrenejské feudální vztahy a sňatková politika byly důležitými faktory, jež přispěly k vytvoření reality určitého jazykového kontinua a vytvoření makroareálu, v němž byla, alespoň pro část jazykových produkcí, závazná trubadúrská koiné (cf. například Kabatek, 2013, 29-32, Gleßgen – Pfister, 1995, 408 a de Montoliu, 1957, 16-21).

²⁵ V tomto smyslu samozřejmě došlo k určitému vývoji, kdy došlo postupem času k jisté emancipaci iberské trubadúrské tvorby.

²⁶ Roussillonský trubadúr. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guilhem de Cabestanh, Guilem de Cabestanh, Guillaume de Cabestany, Guillaume de Cabestan či Guillaume de Cabestaing.

²⁷ Katalánský trubadúr a autor gramatiky. Jméno se uvádí někdy rovněž v podobách Guifré de Foixà, Jofre de Foixà, Jofre Foxà, Jufre de Foxà, Jaufre de Foixà, Lo Monge de Foixa, Lo Monge de Foissan či Gaufridus de Fuxano.

Mezi XI. a XII. stoletím, kdy ještě takové rozdíly mezi varietami oc-diasystému a varietami katalánského diasystému nebyly, existovala duchovní a jazyková jednota Oc-Gallorománie a katalánské části Iberorománie: v básnickém jazyce XII. a XIII. století bylo, i přes některé drobné diatopické lexikální a morfologické rozdíly, velice těžké jakkoliv identifikovat, zda text pochází z Oc-Gallorománie, katalánské části Iberorománie či z Itolorománie. Ve stoletích XIV. a XV. již rozdíly byly výraznější a čím dál zřejmější. Literární produkce katalánského diasystému se rozštěpila: zatímco v próze spisovatelé píší katalánským jazykem, v poezii se uplatňuje trubadúrská koiné, jejíž dodržování sledují a komentují oc-trubadúři. V průběhu XIII. a XIV. století se oba jazyky citelně vzdalují, částečně se na katalánské straně jedná o emancipační proces, který je završen v XV. století rozhodnutím spisovatele Auziàse Marcha, který opouští styl trubadúrů a začíná psát živým jazykem lidu (cf. de Montoliu, 1957, 16-21).

V případě galicijsko-portugalské části exportací sice galicijští a portugalská autoři trubadúrské texty znali často v originále, z něhož často přímo citují, ale sami píší v jazyce místním, ve středověké galaikoportugalštině (cf. například D'Heur, 1973).

Druhá skupina nositelů jazykových inovací, písaři skriptorií, písaři překladatelských dílen, písaři notářství a feudálního či státního kancléřství představují skupinu odborníků, která cirkuluje podle aktuálních potřeb skripturární produkce v logice sítí církevních skriptorií, sítí překladatelských dílen a jejich poboček či sítí feudálních či veřejných notářství a feudálních či státních kancléřství.

Všichni ve svém stylu kombinují odraz, tu jimi lépe, tu hůře ovládaného, jazykového úzu oblasti, v níž pracují, jazykového úzu diasystému svého původu²⁸ a jazykového úzu překládaného textu / právních modelů. Pohyb těchto písařů a notářů se zintenzivní během Reconquisty, kdy každá fáze zatlačením muslimů dále od již konsolidovaných křesťanských území vytváří rozsáhlá území právního vakua, kde je třeba co nejrychleji právo zavést.

Povolávají se noví a noví písaři a notáři (často mluvčí jiných diasystémů), používají se již hotové modely feudálních a městských práv a privilegií (*fueros*), které se přizpůsobují na novou lokalitu. Uprávně kvalitně zpracovaných práv, jsou přejímány znění celá a pouze pozměňovány místní názvy lokality. Vznikají takto takzvané *familias de fueros*, skupiny od sebe odvozených práv, jež jsou, vzhledem k často velikým vzdálenostem, které dělí původní lokalitu od přejímající, kontextem přejímání jazykových modelů.

²⁸ Občas konstatujeme i prvek psychologický – promítnutí jistých jazykových revindikací: například Lapesa (1985) se domnívá, že autor glos *Glosas Silenses* chtěl, aby v rámci cirkulace textů mezi jednotlivými kláštery po celé Kastilii kastilští mluvčí četli text odrážející varietu oblasti Silos.

Příklady velkých městských či krajských notářství a kancléřství, jež postupně vznikla v období od začátku XII. století až po první polovinu století XIII. v rámci Okcitanie, jsou v Béziers, Arles, Narbonne (La Septimanie), Saint-Gilles-du-Gard, Nîmes, Montpellier, Marseille, Avignon, Toulouse, Carcassonne, Béarn a Le Tarn. Budou to i tyto notariální tradice (*ars notandi / ars notariae / ars notaria / ars dictandi*), jež budou využity na nově dobytých územích (cf. například a Kabatek, 2013, 29-32, Léglu, 2010, Martinena, 2009, Gleßgen – Pfister, 1995, 407, Ciérvide, 1988, González Ollé, 1969 a Colón, 1978).

K otázce polygeneze či monogeneze ILLORUM v rámci celé Románie jsme pro areál Iberorománie prokázali export LUR podél linie Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie – Leon – Kastilie, za zdroj lze označit zónu Oc-Gallorománie – Katalánsko – Navarra – Aragón – La Rioja – Asturie. Pro Italománii se nám nepodařilo pro areál celek prokázat nade vši pochybnost import LORO, ukázali jsme však některé vnitřní logiky italománské, které mohou být odpovědné za export interní italománský, interareálový.

Nutno však podotknout, že to není jediná příčina importů. Nejspíše by bylo třeba situaci vyložit tak, že jednotlivý bývalé provincie Římské říše měli jistý potenciál k některým změnám všechny, tento se ale dokázal prosadit jen tehdy, když k němu ještě nastaly nějaké specifické podmínky další, jinak zůstal jako potenciál neuplatněný. Tyto další podmínky představují celky velký soubor různých konstelací.

Vraťme se k obecným popisům vývoje sémioze paradigmát SUUS a ILLORUM v románských diasystémech. Redefinování jejich opozice spočívalo v odstranění příznaku reflexivnosti u SUUS a přerozdělování distribucí – v některých došlo ke specializaci paradigmátu podle rodu, se SUUS jako exponentem posesivity 3. osoby a ILLORUM jako exponentem osoby 6. (takto například variety Oil-Gallorománie, současná italská koiné a dnešní dakorumunština), jinde k vytlačení ILLORUM a monopolu distribucí SUUS pro obě dvě morfologická čísla (takto například Iberorománie a provensálská část Oc-Gallorománie), většina diasystémů je ale spíše rozpolcena mezi obě konstelace (Oc-Gallorománie, Italománie a Rétorománie). Obě potenciálně posesivní paradigmata SUUS i ILLORUM vstupují do nových vztahů se zájmeny osobními – jednotlivé areály jsou charakterizovány různou velikostí množiny osobních zájmen ILLORUM₂, která se v dané lokalitě vyvinula.

Toto ILLORUM₂, jak jsme si ukázali, je ve svém potenciálním modelu – v maximální projekci – tvořeno sérií subparadigmat: distribuce proklitické podmětové (například soudobá okcitánská *lour i / lour lā*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*), enklitické

podměťové (například soudobé okcitánské *-lhour*), klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé francouzské *leur*, soudobá frankoprovensálská *lor*, *lour*, soudobá okcitánská *lour*, *lhu*, *lhur*, *lhour*, *lhou*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *ur*), klitické předmětové přímého předmětu (například v diasystému staré italštiny – *loro* v historické toskánské varietě, *lur*, *loru* v historické sicilské varietě a *lloro* v historické neapolské varietě – a *loro* v současné italštině), duplikující klitické předmětové nepřímého předmětu (například soudobé furlanské *ur*) a přízvučné (například soudobá frankoprovensálská *lor*, *lour*, soudobá okcitánská *lour*, *ilhour*, *lhour*, historická sicilská *lloru*, *loru*, historické neapolské *lloro*, soudobé italské *loro* či soudobé furlanské *lôr*).

Ukázali jsme rovněž, že vztahy mezi paradigmaty SUUS a ILLORUM a osobními zájmeny jsou důležité také ve vztahu k určitým distribučním predikcím, které byly lingvisty formulovány. Připomeňme například Cardinaletti (1998: 88):

Those languages which do not have the dative weak pronoun corresponding to loro also do not have the genitive counterpart.

a mnohé další, například Politzer (1952) a Togeby (1968: 67), kteří se vyjádřili ve stejném smyslu.

Poté, co jsme vyložili paradigmaticku SUUS a ILLORUM v jednotlivých románských diasystémech a popsali změny v typu jejich reference a co jsme všechna tato pozorování shrnuli kapitolou o redukcích a alteracích morfematického řetězce (cf. kapitola 2.2) a kapitolou o proměnách signifikace (cf. kapitola 2.3.1), jsme v poslední velké kapitole (cf. kapitola 2.4) vyložili další velké konkurenční exponenty posesivity, které se v rámci Románie rozvinuly a které tím, že si s nimi paradigmaty SUUS a ILLORUM dělí celou exponenci takto definují jejich diferenční hodnotu. Těmi, které jsme vyložili, jsou lemmata DE ILLIS / DE ILLOS, ILLOS, DE IPSIS, DE IPSIS ISTIS, DE *METIPSIMIS, nevalenční dativy a PROPRIUS. Kromě jejich základní charakteristiky jsme rovněž naznačili, v jakých areálech Románie se jim dostalo v rámci exponence posesivity 6. osob největšího prostoru.

SELEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE:

Bec, P. (1971): *Manuel pratique de philologie romane*. Vol. II. Paris: Picard.

Bec, P. (1970): *Manuel pratique de philologie romane*. Vol. I. Paris: Picard.

Bourciez, É. (1946): *Éléments de linguistique romane*. Paris: C. Klincksieck.

Coluccia, R. (2010): **Koinè** [online]. Treccani. *Enciclopedia dell'Italiano*. © 2010 [cit. 11.1.2017]. Dostupné z: [http://www.treccani.it/enciclopedia/koine_\(Enciclopedia-dell%27Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/koine_(Enciclopedia-dell%27Italiano)/)

Coluccia, R. (2008): „*Storia dei dialetti nella Romània: Itoloromania*“. In: Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2008): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter. str. 2478-2499.

Čermák, F. (2011): *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum.

Čermák, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: Lidové noviny.

Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2008): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2006): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 2. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

Ernst, G., Gleßgen, M.-D., Schmitt, C., Schweickard, W. (eds.) (2003): *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*. 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.

- Galmés de Fuentes, Á. (1983): *Dialectología Mozárabe*. Madrid: Editorial Gredos.
- Galmés de Fuentes, Á. (1975b): *El Libro de las batallas. Narraciones épico-caballerescas*. Tomo II: *Estudio lingüístico y glosario*. Madrid: Gredos.
- Galmés de Fuentes, Á. (1975a): *El Libro de las batallas. Narraciones épico-caballerescas*. Tomo I: *Estudio literario y edición del texto*. Madrid: Gredos.
- Greimas, A. J., Courtés, J. (1993): *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette.
- Heine, B., Kuteva, T. (2002): *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1996): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II/1. Latein und Romanisch: Historisch-vergleichende Grammatik der romanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band II/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1994): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VI/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Galegisch, Portugiesisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1992b): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band V/1. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Französisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1992a): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band VI/1. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Aragonesisch / Navarresisch, Spanisch, Asturianisch / Leonesisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1991): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band V/2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Okzitanisch, Katalanisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1989): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band III. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Rumänisch, Dalmatisch / Istroromanisch, Friaulisch, Ladinisch, Bündnerromanisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1988): *Lexikon der romanistischen Linguistik. Band IV. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete von der Renaissance bis zur Gegenwart: Italienisch, Korsisch, Sardisch*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hopper, P. J., Traugott, E. C. (2003): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hymes, D. H. (2001): „On Communicative Competence“. In: Durati, A. (2001): *Linguistic Anthropology*. Wiley-Blackwell. str. 53-73.
- Hymes, D. H. (1972): On communicative competence. In: Pride, J. B., Holmes, J. (eds.) (1972): *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin. str. 269-293.
- Klump, A, Kramer, J., Willems, A. (2014): *Manuel des langues romanes. Manuals of Romance Linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Ledgeway, A., Maiden, M. (eds.) (2016): *The Oxford guide to the Romance languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Léon, P., Bhatt, P. (2017): *Structure du français moderne : Introduction à l'analyse linguistique*. Toronto / Vancouver: Canadian Scholars.
- Loporcaro, M. (2002): Il pronome *loro* nell'Italia centro-meridionale e la storia del sistema pronominale romanzo. *Vox Romanica*. Bd. 61. str. 48-116.
- Martin, B., Ringham, F. (2006): *Key terms in semiotics*. London: Continuum.
- Martínez Alcalde, M. J. (1996): *Morfología histórica de los posesivos españoles*. València: Universitat de València.
- Meřčuk, I. A. (1993): *Cours de morphologie générale. Vol. I. Introduction et Première partie : le mot*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Menéndez Pidal, R. (1986): *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Espasa Calpe.
- Menéndez Pidal, R. (1906): El dialecto leonés. *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. Año X. N°s 2, 3. str. 128-172 a 294-311.
- Nöth, W. (2000): *Handbuch der Semiotik*. Stuttgart / Weimar: J. B. Metzler.
- Palek, B. (1997): *Sémiotika. Ch. S. Peirce, C.K. Ogden & I. A. Richards, Ch. W. Morris, H. B. Curry*. Praha: Karolinum.
- Pato, E. (2010): Algo más sobre la historia del posesivo *lur*. *Archivo de filología aragonesa*. N° 66. str. 13-32.
- Peregrin, J. (2003): *Úvod do teoretické sémantiky. Principy formálního modelování významu*. Praha: Karolinum.
- Peregrin, J. (1999): *Význam a struktura*. Praha: Oikoymenh.

- Politzer, R. L. (1952): On the Romance Third Person Possessives. *Word*. 8 (1). str. 65-71.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (2004): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 4. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (2003): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 3. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (1998): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 2. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Posner, R., Robering, K., Sebeok, T. A. (eds.) (1997): *Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*. 1. Teilband. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Rohlf, G. (1966-1969): *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. 3 vol. Torino: Einaudi.
- Rohlf, G. (1949): *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*. Band II: *Formenlehre und Syntax*. Bern: A. Francke.
- Sanga, G. (1995): „*Italienische Koine / La koinè italiana*“. In: Holtus, G., Metzeltin, M., Schmitt, Ch. (eds.) (1995): *Lexikon der romanistischen Linguistik*. Band II,2: *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance*. Tübingen: Niemeyer. str. 81-98.
- Sanga, G. (ed.) (1990): *Koinè in Italia dalle origini al Cinquecento*. Atti del Convegno di Milano e Pavia (25-26 settembre 1987). Bergamo: Lubrina.
- Sánchez-Miret, F. (2001b): *Proyecto de gramática histórica y comparada de las lenguas romances*. Vol. II. München: LINCOM EUROPA.
- Sánchez-Miret, F. (2001a): *Proyecto de gramática histórica y comparada de las lenguas romances*. Vol. I. München: LINCOM EUROPA.
- Stechow, A. von (1991): *Semantik. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin / New York: Walter von Gruyter.
- Stotz, P. (1998): *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. Vierter Band: *Formenlehre, Syntax und Stilistik*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Šabršula, J. (2005): *Le fonctionnement asymétrique du signe linguistique*. Ostrava: Ostravská univerzita. Filozofická fakulta.
- Tekavčić, P. (1972): *Grammatica storica dell'italiano*. 3 vol. Torino: Il Mulino.

Tobler, A. (ed.) (1906b): *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*. Zweite Reihe. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

Togebly, K. (1968): "Suus" et "illorum" dans les langues romanes. *Revue romane*. Bd. 3. str. 66-71.

Van Peteghem, M. (2012): Possessives and grammaticalization in Romance. *Folia Linguistica*. 46 (2). str. 605-634.

Vàrvaro, A. (2004): „Koinè nell'Italia meridionale“. In: V`arvaro, A. (ed.) (2004): *Identità linguistiche e letterarie nell'Europa romanza*. Roma: Salerno. str. 199-208.